

TANZİMAT DÖNEMİ MÜRTEDE MESELESİ BAĞLAMINDA OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİ (1842-1844)

Demet Karasu

Giriş

Osmanlı Devleti için batılılaşma yolundaki kuşkusuz en önemli adımlarından olan 1839 Tanzimat Fermanı ile yeni bir reform dönemi başlamıştı. Fermanın mühim maddelerinden biri, din ve mezhebi ne olursa olsun tüm tebaanın eşit kabul edileceği ve tamamının can, mal ve ırz güvenliğinin devlet garantisi altına alınacağıydı.¹ Ferman, Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa tarafından 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Meydanı'nda vükela, rical, ulema yanında Rum ve Ermeni Patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve sefirler önünde de okundu. Fermanın gerekleri uygulamaya konulduğunda özellikle Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki eşitlik sağlanmasında bazı problemler söz konusu olmuştur. Bunlardan bir tanesi, Rauf Paşa'nın ikinci defa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye başkanlık ettiği bir sırada meydana çıkan *mürted* meselesidir. Mürted (Ridde) sözlükte "*dönmek, geri çevirmek, kabul etmemek*" anlamlarındaki *redd* kökünden türeyen *ridde* ve *irtidâd*, fıkıh terimi olarak Müslüman bir kişinin kendi iradesiyle İslam dininden çıkmasını ifade eder. İrtidat eden erkeğe *mürtedd*, kadına ise *mürtedde* denilir. İslamiyet'te suç olarak kabul edilmiş olan bu kabahat için yaygın olan görüş gereği ölüm cezası uygulanması uygun görülümüşse de farklı dönemlerde farklı uygulamalar ile karşılaşılacaktır. Dinden çıkmanın hukuksal açıdan suç sayılması İslamiyet'ten önce de yaygın bir anlayış olup, Yunanlılar ve Romalılarda bu suç ölüm cezası verilmiştir. Yahudilikte ise

¹ Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", *Tanzimat I. İçinde.*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999), 38.

bu suçun cezası taşlanarak öldürülmedir. Hristiyanlıkta da farklı dönemlerde bu suç için ölüm cezası uygulandığı gibi engizisyon mahkemeleri ile aforoz cezaları da uygulanmıştır.²

İslamiyet'in varlığından beri mürted meselesinin varlığı bilinmekle birlikte, bunların katli Osmanlı Devleti'nde de uygulamaya konulmuş bir cezalandırma usulüydü. Ancak bu uygulama Tanzimat dönemindeki kadar hiçbir dönemde bu kadar ses getirmemişti. Bu dönemde Osmanlı Devleti, siyasî olarak dünya siyasetinde güç kaybetmekteyken, Avrupa Devletleri ise güçlenmekte ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale eder konuma gelmişlerdi. Osmanlı bünyesindeki Hristiyan ahaliyi koruma adı altında Devletin işlerine müdahil olan Avrupalı Devletler, 1840 senesinde kabul edilen Ceza Kanunnamesindeki mürtedlere uygulanan ölüm cezasının kaldırılmamasından dolayı Osmanlı Devleti'ne tepki göstermekteydiler. Müslim ile Gayrimüslim eşitliğinin mürtedlerin katledilmesi ile kabul edilemeyeceğini savunmaktaydılar.³

Söz konusu çalışmada, İslam dinine göre mürted meselesi hakkında bilgi verilerek, bu meselenin Osmanlı Devleti'nde ne şekilde uygulandığı ve uygulama esnasında meydana gelen iç ve dış tepkiler göz önüne çıkarılacaktır. Olaylar gün ışığına çıkarılırken, birinci el kaynaklar olarak Arşiv belgeleri ışığında mesele ele alınarak çıkarım yapılacaktır. Yapılan çıkarım neticesinde okuyucuya, mürted'in kelime anlamı hakkında bilgi verilmesi, bu meselenin ortaya çıkardığı tepkiler ve etkiler hususunda katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

İslamiyet'te Dinden Çıkma (İrtidad) ve Cezalandırılma Yöntemi Hakkında Genel Değerlendirme

Tanzimat döneminin hemen başlarında meydana gelen mürted katli meselesi hakkında detaylı bilgi verilmeden önce, İslamiyet'te dinden dönmenin hükümlerinin kısaca ortaya koyulmasında fayda vardır. İslam dininin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de kişilerin dinden dönmeleri ile ilgili bazı ayetlerde, bu kişilere ne olacağı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu ayetlerin başında *Bakara Suresi 217*.⁴,

² İrfan İnce, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35:88-89; Recep Ardoğan, "Tarihsel Nedenler ve Teorik Sakıncalarıyla İslam'da İrtidadın Cezalandırılması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no.26, (2015):313.

³ Tahir Taner, "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", *Tanzimat I*, içinde., (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999), 226; Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 4.

⁴ "Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları (iyi ameller) dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. Onlar, ateş ehli (cehennemlik) olup orada ebedî olarak kalacaklardır." Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkân*, (İstanbul: Server İletişim, 2008), 37.

Ali İmran Suresi 86-91.⁵, Nisa Suresi 137.⁶, Nisa Suresi 115.⁷ ve Tevbe Suresi 66.⁸ ayetleri gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'deki ilgili ayetlerde dinden dönenlerin karşılaşacağı sonuçlar ortaya konmasına rağmen hiçbir yerde ölüm cezasından bahsedilmemiştir. Ayetlerde böyle kimselerin cezaları, cehenneme gönderilme, Allah (CC) lanetinin üzerlerine olacağı ve kendilerine azap edileceği şeklindedir. Görüldüğü üzere mürted kişinin cezası uhrevî cezalardır ve dünyevî olarak herhangi bir cezadan açıkça söz edilmemektedir. Böyle kimselerin ancak Müslüman iken işledikleri amellerden elde ettikleri sevapların boşa gideceğinden söz etmek mümkündür.⁹

İslam hukukçuları arasında, Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça bir ayet bulunmasına rağmen bazı hadisleri referans alarak, mürted olan kişilerin katline cevaz verenler de olmuştur. Bunların delil olarak gösterdikleri en meşhur hadis-i şerîf *“Dinini değiştireni öldürünüz”* hadisidir. Bunun yanında *“La ilahe illallah deyip, benim Allah'ın resulü olduğuma şahadet eden bir Müslümanın kanı ancak şu üç şeyden dolayı helal olur. Zina eden evli, başkasını öldüren katil, dininden ayrılan, İslam cemaatini terk eden kişi.”* hadisi mürted katllerine delil olarak gösterilen hadislerdir. Bu hadisler Buhari'de geçmektedir. Ancak bildirildiği üzere hadislerin farklı versiyonları da bulunmaktadır. Bu hadislerin de Ebû Davûd'da geçen rivayetleri ise şu şekildedir. İlk hadis *“Dinini terk*

⁵ “İman edip Resûl'ün hak olduğuna şahitlik ettikten ve kendilerine (kitaplarında) apaçık deliller geldikten sonra küfre sapan bir kavmi, Allah nasıl hidayete eriştirir (ve muvaffak kılar)?! Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. İşte, böyle (kâfirlığe sapan) kimselerin cezası, muhakkak ki Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti(nin) onların üzerlerine (olması)dır. O (lanet cezası)nın içinde ebedî kalacaklardır. Onların ne azabı hafifletilir ne de onlar(ın yüzlerin)e bakılır. Ancak bu (Allah'ın dini İslâm'a ve hükümlerine değer vermemekte küfre sapma suçu)ndan sonra (gücü ve iktidarı varken bir daha asla yapmamak üzere dönüp) tevbe eden, hallerini düzelterken hariçtir (onlar affedilirler). Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. İmanlarından sonra (gizli veya açık) kâfir olan, sonra (küfrü) daha da artıranlar var ya, (son nefeste) onların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapıkların ta kendileridir. Şu muhakkak ki inkâr eden/küfre sapan ve kâfir olarak ölenler var ya, onların dünya dolusu altını olsa ve onu kurtuluş fidyesi olarak verseler bile hiçbirinden asla kabul edilmez. Onlar için çok acı bir azap vardır ve onların hiçbir yardımcısı da yoktur.” Hasan Tahsin Feyizli, Feyzü'l-Furkân, s. 66-67.

⁶ “Doğrusu iman edip de sonra küfre sapanlar, sonra (yine) iman edip de sonra (tekrar) küfre sapanlar, sonra da küfürde ileri gidenler/küfür hallerini devam ettirenler var ya, Allah, onları ne bağışlar ne de (doğru) yola eriştirir.” Feyizli, Feyzü'l-Furkân, 109.

⁷ “Her kim de kendisine doğru yol (İslâm) belli olduktan sonra, Resûl'e karşı tavır koyar (emirlerini beğenmez) ve (Resûlî örnek alan) mü'minlerin yolundan başkasına uyar, onu döndüğü (ve seçtiği o sapık)[42] yolda bırakır. Sonra kendisini cehenneme atarız. O ne kötü bir gidiş yeridir!” Feyizli, Feyzü'l-Furkân, 105.

⁸ “Hiç özür dilemeyin. Siz inandıktan sonra (Peygamber'i hafife almakla) artık kâfir oldunuz. Sizin bir kısmınızı affetsek bile, (diğer) gruba suç işlediklerinden dolayı azap edeceğiz.” Feyizli, Feyzü'l-Furkân, 210.

⁹ Şükrü Aydın, “Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10, no.57, (2017): 963.

edip, toplumu bölüp parçalamaya çalışanları öldürünüz.”¹⁰ İkinci hadis ise “Bir Müslüman’ın kanı ancak üç hasletten dolayı mübah olur. Muhsan zani ki recmedilir, başka birini kasten öldüren adam -ki öldürülür, İslam’dan çıkıp da Allah ve Resul (A.S.)’üne harp açan adam -ki ya öldürülür ya asılır ya da sürgün edilir.”¹¹ Görüldüğü üzere iki Hadis-i Şerif için de bir şart koşulmuş rivayet mevcuttur. Mürted olan kişinin katlinin en önemli şartı, Toplumu bölüp parçalamaya çalışmak, Allah ve Resul (A.S.)’e savaş açmaktır. Ayrıca ikinci hadisin Ebû Davûd ve Nesaî’de geçen rivayetinde sürgünün de bir seçenek olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak üzerinde hala tartışmaların devam ettiği irtidat ve mürtedin katli meselesi karmaşık ve yoruma dayalı bir meseledir. Böyle konularda ortak görüşlerden biri de suçun yorumlanması ve cezanın belirlenmesinin devlet yöneticisine bırakılmasıdır.¹² İrtidat konusunda önemli olan şahsın dinden nasıl döndüğü ve neden döndüğüdür. Mürted olan kişinin, İslam dini ve toplumuna zarar verme niyeti varsa bu durumun değerlendirmesi, cezanın uygulanması daha katı şekilde olmuştur ve yine aynı şekilde olması beklenmektedir.¹³

Osmanlı Devleti zamanında irtidat konusunda tüm mürtedler katledilmiştir demek mümkün değildir. Devletin her döneminde zaman zaman irtidat meselesi ortaya çıkmıştı. Dinden dönemeler daha çok sınır boylarında gerçekleşmekteydi. Burada yaşanan bazı dinden dönme olaylarında, Osmanlı Devleti’nin özellikle klasik dönemde ceza olarak öldürmeyi tercih etmediği görülmektedir.¹⁴ Ancak özellikle XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarında azınlıklar üzerinden tahakküm kurma çabaları ve Osmanlı Devleti’nin her geçen gün zayıflama eğiliminde olmasından dolayı mürted kişilere uygulanan cezalar fazlasıyla ilgi görmüştür.

Mürted Meselesi ve Olayın Uluslararası Hale Gelmesi

Tanzimat Fermanı’nın hangi din ve mezhepten olursa olsun herkesin can, mal ve ırz güvenliğini garanti etmesinden sonra irtidat meselesi ve mürtedlerin durumu fazlasıyla sorgulanır hale gelmişti. Bu olayların fitili

¹⁰ Şükrü Aydın, “Kur’an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası”, 965.

¹¹ Sahip Beroje, “İslam Hukukunda İrtidat Cezasına Yeni Bir Yaklaşım”, *İslami Araştırmalar* 17, no. 4, (2004): 312.

¹² Ardoğan, “Tarihsel Nedenler ve Teorik Sakıncalarıyla İslâm’da İrtidatın Cezalandırılması”, 323.

¹³ İrtidat meselesi ve mürtedin cezalandırılması hakkında daha detaylı bilgi için bk. İnce, “Ridde”, 88-91.

¹⁴ Selahattin Özçelik, “Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Meselesi)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11, (2000): 352-356.

ise 12 Mart 1842 tarihinde İstanbul'da ikamet eden ve çizmeci esnafından olan Evakim Valdaya (Avakim Valdağya) isimli bir Ermeni gencinin, Mahmud Paşa mahkemesinde Meclis-i Şer'ide iki muteber şahit huzurunda, tüm akli melekeleri yerinde iken şahadet getirerek Müslümanlığı kabul etmesiyle ateşlenmiştir. Müslüman olan Evakim, adını da Mehmed olarak değiştirmişti. Bundan kısa bir süre sonra Müslümanlıktan vazgeçerek tekrar eski dinine dönmek istemiş ve bunu mahkemeye bildirmesi üzerine genç, İstanbul Mahkemesine çağırılmıştı. Evakim'e neden vazgeçmek istediği sorularak, şüpheleri giderilmeye çalışıldı. Evakim fikrinden vazgeçmeyeceğini ve yeni girmiş olduğu İslamiyet'ten çıkmak istediğini beyan etmişti. Bunun üzerine mahkeme, şahsın bunu gerçekleştirmesi durumunda, İslam dinine göre mürted olacağını ve katledilmesi gerektiğini kendisine bildirmiştir. Gencin, kararından vazgeçmek istemediğini söylemesi üzerine mahkeme bu durumu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye yazmıştır. Mecliste gencin durumu görüşüldükten sonra şahsın tekrar mahkemeye çağırılıp hadisenin ciddiyetinden yeniden bahsedilerek olay hakkında daha detaylı şekilde bilgi verilmesi istenmiştir. Şayet yine mürtedlikte ısrarcı olursa katlinin gerçekleşeceği hususunda Padişah iradesine başvurulmuştur. Ayrıca bu konuda bir de şeyhülislam fetvası alınmıştır. Fetvada sanığa yanlışıdan dönmesi için süre verilmesi, şayet ısrarcı olursa katlinin gerçekleştirileceği belirtilmekteydi.¹⁵

Ermeni Evakim'in din değiştirme ve sonrasında mürted olması problemi başlangıçta Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesiyken, İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi Stratford Canning'in girişimleri nedeniyle olay bir anda uluslararası bir sorun olmuştur. Canning, Osmanlı'nın gayrimüslim tebaasının devlete olan güven ve bağını zayıflatmak ve bu ahalinin koruyuculuğunu üstlendiğini kanıtlamak için olayı bir fırsat olarak kullanmak istemiştir. Canning, daha etkili olacağını düşündüğünden olaya Rusya ve Avusturya'yı da dahil etmek istemiş ancak başlangıçta bu devletlerden beklediği desteği görememiştir. Fakat yapılacak başka bir şey olmadığını düşünen iki devlet kısa süre sonra olaya mecburen dahil olmuşlardır. İki devletin de karar değiştirmesindeki en mühim sebep, çözümde aktif rol oynayarak olayı tek başına İngiltere'nin sahiplenmesine mâni olmaktı. Hadisenin bu şekilde büyümesi Osmanlı Devleti için çok vahimdi. Olayın çözümündeki iki seçeneğin sonunda, Osmanlı Devleti açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkması muhtemeldi. Şayet, Osmanlı Devleti kendi hukukunu uygularsa Avrupalı devletleri karşısına alacaktı eğer Avrupalı devletlerin taleplerine

¹⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA. İ..MSM.) 63/1825, (24 B. 1259 [20 Ağustos 1843]).

boyun eğerse hukukun temelini oluşturan şer'î hukuka müdahale etmek suretiyle devletin iç işlerine karışmalarına müsaade edecekti.¹⁶

Evakim meselesi, İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçiliğinin sekreteri Alison tarafından İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning'e 27 Ağustos 1843 tarihinde bir rapor olarak iletilmişti. Rapora göre; Evakim yaklaşık bir buçuk yıl önce içkili bir haldeyken komşuları ile kavga etmiş ve suçlu bulunarak beş yüz değnek cezası almıştı. Evakim bu cezadan korkmuş ve İslam dinine girerek bundan kurtulabileceğini düşünmüştü. Bundan dolayı hemen şer'î mahkemeye başvurarak adını Mehmed olarak değiştirmiş ve Müslüman olmuştu. Ancak kısa süre sonra bu yaptığından pişman olmuş, Müslümanlıktan ayrılarak tekrar Hristiyan olmuş, İstanbul'dan ayrılarak Suriye'ye gitmiştir. Aradan zaman geçince durumun unutulacağını varsayarak 1843 senesi Haziran'ında İstanbul'a dönmüş ve kız kardeşinin evine gitmişti. Bir gün evden çıktığında, Kolağası Mustafa isimli bir yetkili tarafından durdurulmuş ve mürted suçundan arandığı ortaya çıkmıştı. Tekrar İslam'a dönmesi için bir şans daha verilmesine rağmen Evakim bunu reddetmiş ve Hristiyanlıkta kalacağını beyan etmişti. Birkaç gün sonra ise Tavuk Pazarlı Ali adında bir polis tarafından diğer bazı suçluları sebebiyle idam edilmişti.¹⁷

Fransız bir seyyah ve araştırmacı olan Gerard de Nerval, 25 Temmuz 1843 tarihinde İstanbul'a gelmiş, bir şekilde bu olayı öğrenmiş ve olayı, çok farklı olarak nakletmiştir. Nerval'ın olayı, olaya şahit olan Ermeni bir esnaftan dinleyip aktardığına göre Evakim, idam edilmesinden üç yıl önce bir Müslüman kadınla zina ederken yakalanmış ve ölüm cezası almıştır. Ölümden kurtulmanın tek yolu olarak Müslümanlığı seçmesi olduğunu düşünmüş ve Müslüman olmuştur. Ancak kısa süre sonra pişman olarak Yunan adalarına

¹⁶ Turgut Subaşı, "Anglo-Ottoman Relations And The Reform Question In The Early Tanzimat Period 1839-1852: With Special Reference To Reforms Concerning Ottoman Non-Muslims" (Doctoral Thesis, Faculty of Arts of the University of Birmingham, 1995) 217.

¹⁷ Turgut Subaşı, "Bir Osmanlı Ermeni'sinin İrtitad Olayı ve Avrupa Devletlerinin Tepkisi", *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Birlikte Yaşama Kültürü)* IV içinde, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015) 110. İngiliz arşiv vesikalarından faydalanarak makale hazırlayan yazar, bu rapordaki bazı problemleri şu şekilde ortaya koymuştur. "Alison bu dramatik bilgiler için bir kaynak vermezken, yine de cevaplanması gereken bazı sorular ortaya çıkmıştır. Mesela, ilk kez İslam'a girmesinin onu nasıl 500 değneklik falakadan kurtardığına dair bir açıklama yoktur. Bu ifadeden bir Müslüman sarhoşken bir kavgaya katıldığı takdirde cezalandırılmaz gibi bir anlam da çıkmaktadır ki bu da ilginçtir. Ayrıca, Evakim eğer hemen şer'i mahkemeye çıkarıldıysa, halen sarhoş bir halde olması gerekir ki bu durumda İslam'a girmesi kabul edilemezdi. Diğer taraftan Evakim'in Müslüman olduğuna dair iki Müslümanın şahitlik etmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şahitlerin ise geçmişlerinin iyi derece de incelenmesi gerekiyordu. Tüm bunların bir gün içerisinde gerçekleşmesi mümkün değildir. Rapordaki ifadeler den anlaşıldığına göre, Mahkeme görevi icabı Evakim'in İslam dininden çıkmasının asıl sebebini ve onun İslamiyet'le alakalı kafasını karıştıran sorularına cevap vermeyi denemiş, ancak sonuç alamamıştır." 111.

kaçmıştır. Üç yıl sonra olayın unutulacağını düşünerek İstanbul'a dönmüştür. Ancak tanınmış ve yakalanmış, mürted olmaktan kurtulmak için yeniden İslam'a dönmesi talep edilmişse de bu teklifi kabul etmemiş ve bunun üzerine idam edilmiştir.¹⁸

Hadise ile ilgili bir başka şüpheli nokta ise; Canning'in, Evakim olayı ile ilgisinin nerede başladığıdır. Osmanlı arşivlerinde, Evakim'in İngiliz Büyükelçiliğinde çalışan bir hademenin akrabası olduğundan bahsedilmektedir. Bu çalışan vasıtasıyla Canning, olaydan bizzat haberdar edilmiştir.¹⁹ Ancak Stratford Canning'in ne anılarında ne de raporlarında bu akrabalık ilişkisine rastlanmıştır. Canning, olaydan haberinin, Evakim'in akrabaları tarafından arabasını durdurarak kendisine aktarmaları ile olduğundan bahsetmektedir.²⁰

Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek için fırsat kollayan İngiliz Büyükelçisi Stratford Canning, olayla ilgili ilk girişimini Sadrazam Rauf Paşa ile gerçekleştirmiştir. Canning, baş tercümanı Pisani'yi Rauf Paşa'ya göndererek Ermeni Evakim'in katlinin durdurularak affedilmesini istemiştir. Rauf Paşa ise bu olayın alelade değiştirilebilir veya düzenlenebilir bir mesele olmadığını, şahsın tekrar İslam'ı tercih etmezse şer'i hukuk gereği katledilmesinin kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Dava son olarak Meclis-i Has'ta istişare edilmiş ve şeyhülislamdan fetva alınmıştır. Fetvada mürtedin katlinin vacip olduğu ancak tövbe ederek İslam'a yeniden dönerse tövbesinin kabul edileceği bildirilmiştir. Fetva aynen kabul edilmiş ve Sultan Abdülmecid'e yazılmış, padişah da bu kararı onaylamıştır. Evakim'in ısrarından dönmemesi üzerine infaz gerçekleşmiştir. Canning, bu durumu derhal İngiliz hükümetine rapor etmiştir.²¹ Bu rapor sonrası İngiliz Hükümeti'nin Osmanlı'ya karşı tutumu daha da sertleşmeye başlamıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Aberdeen, acımasızca olduğunu düşündüğü ve nitelendirdiği bu kanunun tekrar ortaya çıkmasından üzüntü duyduğunu belirtmişti. Ayrıca Aberdeen, tüm Hristiyan Devletlerini yanına çekmeye çalışarak onları, Osmanlı Devleti'nde bu tarz hadiselerin tekrar yaşanmaması hususunda önlemler almaya davet etmiştir.²²

Sadrazam Rauf Paşa, Ermeni mürtedin idam edilmesinden sonra başta İngiltere ve Fransa olmak üzere tüm Avrupa devletlerinin bu olaya odaklanarak tepki göstereceklerini düşünmekteydi. Bunun çözümü olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinde bulunan tüm sefirleri durumdan haberdar et-

¹⁸ Subaşı, "Bir Osmanlı Ermeni'sinin İrtitad Olayı ve Avrupa Devletlerinin Tepkisi", 111-112.

¹⁹ BOA, İ..MSM. 63/1825.

²⁰ İrşat Sarılioğlu, "Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017) 228.

²¹ Özçelik, "Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Meselesi)" 359-360.

²² Subaşı, "Bir Osmanlı Ermeni'sinin İrtitad Olayı ve Avrupa Devletlerinin Tepkisi" 115.

miştir. 20 Ekim 1843 tarihli bir emirname ile hadisenin detayları tüm Osmanlı elçilerine aktarıldıktan sonra, elçilerden bulundukları ülkelerde hükümetler ve yetkililer ile görüşüp hadiseyi doğru şekilde aktarmaları istenmiştir. Rauf Paşa, elçiler ile olan görüşmesinde bu katlin hiçbir şekilde siyasî bir yanının olmadığını, bunun tamamen Osmanlı'da uygulanan şer'î hukuk ilkelerince gerçekleştirildiğinin altını çizmiştir. Osmanlı Devleti'nin Londra sefiri Mehmed Emin Âlî Efendi, Rauf Paşa'dan gelen emir üzerine Dışişleri Bakanı Aberdeen ile görüşmüş ancak bakandan beklediği anlayışı görememiştir. Âlî Efendi'nin bildirdiğine göre, İngiliz gazeteleri olayları taraflı şekilde halka aktarmaktaydı. Mürted katli olayında gazeteler, bu hadiselerin aslında Hristiyan ahaliyi hor görmek ve aşağılamak için olduğunu duyurmaya çalışmaktaydı.²³ Âlî Efendi, Londra gazetelerine durumu detaylı şekilde aktaran yazılar yazmasına rağmen, gazetelerin haberlerinde bir değişiklik olmamıştır. İngiliz hükümeti ise Babiâli'den artık bu hadiselerin tekrar yaşanmayacağı konusunda taahhüt istemekteydi. Paris elçisi Nâfi Efendi de Âlî Efendi gibi Babiâli'ye, Fransa'da elinden geleni yaptığını ancak buradaki yetkililerin olaylara bakış açılarını değiştirmeye muvaffak olamadığını bildiren bir rapor sunmuştur.²⁴

Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın durmak bilmez baskılarıyla uğraşırken, Bilecik'te bir mürted katli vakası daha meydana gelmişti. Bunu duyan Avrupa Devletleri Babiâli üzerindeki baskıyı fazlasıyla artırarak Osmanlı Devleti'nden mürted katlinin uygulanmayacağı konusunda yazılı bir taahhüt istemişlerdi.²⁵ Böylece mürted meselesi artık resmî bir şekilde uluslararası bir sorun haline gelmekteydi. Osmanlı Devleti çok kısa bir zaman önce ilan ettiği ferman ile tebaası arasında eşitlik tesis ettiğini ve gayrimüslimlerin rencide edilmeyeceğini garanti etmişti. Canning ise bu uygulamanın sadece Osmanlı gayrimüslim tebaasına değil tüm Hristiyan dünyasına karşı bir hakaret olduğu argümanını kullanmaktaydı. Canning, Babiâli'ye başvurarak, tüm Avrupa'nın tepkisini toplayan bu uygulamaya devam edilmesi halinde Osmanlı'nın, İngiltere'nin dostluğunu kaybedebileceğini bildirerek Osmanlı Hükümeti'ni açıktan tehdit etmekteydi. Babiâli ise, durumun tamamen yanlış değerlendirildiğini, bu uygulamanın hukukî bir uygulama olduğunu,

²³ Hatta bazı gazetelerde Evakim'in idamı esnasında başında bulunan Avrupalı şapkanın bilerek çıkarılmadığı, bunun Avrupalılara hakaret için kullanıldığı bile yazılmıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, (BOA, HR.SFR.3...), 6/58, (9 Z 1259 [31 Aralık 1843]).

²⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA, İ.MSM.), 63/1826, (26 N 1259 [20 Ekim 1843]).

²⁵ Avrupa devletlerinin temsilcileri, Bilecik'te gerçekleşen mürted katli hadisesinden hemen sonra 1844 yılının Ocak ayında İstanbul'da Canning'in konağında buluşmuşlar ve Babiâli'den konunun artık resmen çözüme kavuşturulması gerektiği yönünde ayrı ayrı başvurma kararı almışlardır. Sarıalioğlu, *Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)*, 240.

değişebilecek örfi bir uygulama olsaydı elbette dost devletlerin tepkisini çekmeden değişiklik yapılabilceğini belirtmekteydi. Sadrazam Rauf Paşa, bu uygulamanın şer'î hukukun bir parçası olduğunu ve yenileyerek değişikliğe gidilmesinin hiç kimsenin elinde olmadığını altını çizmiştir.²⁶ Açıklamalardan tatmin olmayan Canning, Osmanlı Devleti yetkililerinden görüşme talep etmiş ve görüşme talebine olumlu cevap almıştır. Osmanlı Devleti adına İngiliz sefiri ile Hariciye Nazırı Rıfat Paşa görüşmüştür. Canning bu görüşmede de ısrarla mürted katli maddesinin düzenlenmesini talep etmekteydi. Ancak Rıfat Paşa, gerekli tüm araştırmaların yapıldığını ancak bu maddenin uygulanmak zorunda olduğunu belirtmesine rağmen, Canning'in ısrarları devam etmiştir. Rıfat Paşa, tıpkı Sadrazam Rauf Paşa gibi bu kanunun Avrupa kanunları gibi değişebilecek bir kanun olmadığını, bunun dini bir hüküm olduğunu iknaya çabalamıştır. Ancak sefir sert bir lisan kullanmaya başlamış ve kendisinin buraya Osmanlı Devleti'nden konu ile alakalı olarak bir taahhüt almaya geldiğini bildirmiştir. Hatta daha da ileri giden sefir, şayet Osmanlı Devleti bu konuda ısrarına devam ederse Avrupa'yı karşına alacağını söylemek suretiyle tehditler savurmuştur. Osmanlı ve İngiltere arasında tüm bunlar yaşanırken Bilecik'te gerçekleşen olayın akabinde, Fransa da İstanbul elçisi Borkine vasıtasıyla Babîâlî'ye tehditkâr açıklamalar içeren bir nota vermiştir. Osmanlı Devleti, Rıfat Paşa aracılığıyla Fransız elçisine, Canning'e yapılan açıklamalar şeklinde açıklamalar yapmış ve Avrupa'nın bu tutumunun devletin iç hukukuna müdahale olduğunu belirtmiştir.²⁷ Bilecik'teki Mürted katlinden sonra Canning ve Borkine'nin girişimleri ile diğer Avrupa Devletleri de hadiselere dahil olmuşlardır. Rusya, İstanbul elçisi olan Titof aracılığıyla, Osmanlı Devleti'ne bu olaylarda yanlış siyaset izlendiğini ve eski usul kanunların güncellenmesinin herkesin yararına olacağını bildiren bir mektup göndermiştir. Ayrıca bu hadiselerin devam etmesinin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü tehlikeye attığını ifade etmiştir.²⁸

Son yaşananlar Rauf Paşa hükümetinin üzerindeki baskıları fazlasıyla artırmıştı. Rauf ve Rıfat paşalar, Avrupa devletlerinin mürted meselesi ile ilgili taahhüt talepleri konusunda harekete geçme kararı aldılar. Bu devletlerin taleplerinin tekrar bir mecliste görüşülmesine ve meşihata gönderilmesine

²⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, (BOA, HR.SFR.3...), 6/109, (26 Z 1259 [17 Ocak 1844]); Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Mektubi Kalemi, (BOA, HR.MKT.) 1/53, (10 M 1259 [31 Ocak 1844]); Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA. İ..MSM.), 63/1827, (2 S 1260 [22 Şubat 1844]).

²⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA. İ..MSM.), 63/1828, (23 S 1260 [14 Mart 1844]).

²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA. İ..MSM.), 63/1829, (28 S 1260 [19 Mart 1844]).

karar verdiler. Rauf Paşa meclis toplantısından önce Şeyhülislam ile bizzat görüşerek, meclis görüşmelerine katılacak ulemanın dikkatle seçilmesi konusunda uyarıda bulunmuştur. Rauf Paşa batılı devletlere, meclisin son kez yeniden toplanacağını, toplantıda ulemadan üst düzey temsilcilerin olacağını ve onlardan görüş alınacağını, alınan görüşün onaylandıktan sonra padişah tensibine sunulacağını bildirmiştir. Rauf Paşa'nın süreç ile ilgili aldığı karar Sultan Abdülmecid'e sunulmuş ve Padişahın onayı ile yürürlüğe alınmıştır.²⁹

Selanik Müşiri Mehmed Vasıf Paşa'dan gelen bir haber, Rauf ve Rıfat Paşa'yı daha da telaşlandırmıştı. Eyalet maliyesi birinci kâtibi Muhiddin, sarhoş olduğu bir anda, Allah'a ve İslam'a ağza alınmayacak küfürler etmesi üzerine yerel mahkemece yargılanarak idam edilmişti.³⁰ Yaşanan bu hadise Hristiyanlık ile alakalı bir mesele olmadığından Avrupa Devletleri tarafından ilgi görmemişti ancak, Babiâlî ve Padişah için tedirginlik meydana getirmişti.³¹ Osmanlı'nın Paris elçisi Reşit Paşa'dan gelen mektuplar tedirginliğin diğer sebepleri arasındaydı. Reşid Paşa, 20 Mart 1844 tarihinde Rauf Paşa'ya yazdığı mektubunda, Fransa Dış İşleri Bakanı Guizot ile yaptığı görüşmeleri detaylı şekilde aktarmıştır. Uzun süren diyalogda Reşid Paşa, Guizot'u iknaya çabalamış ancak Guizot sert bir lisanla net bir şekilde Osmanlı Devleti'nden ilgili kanunla alakalı olarak düzenleme ve taahhüt istediklerini belirtmiştir. Şayet Babiâlî karmaşık ifadelerle sözü dolaştırıp meseleyi sonuca vordırmazsa, konu hakkında taahhüt alınana kadar durmayacaklarını bildirmiştir.³²

Diplomasi trafiği yoğun şekilde devam ederken daha fazla direnemeyeceğini anlayan Osmanlı Devleti, mürted meselesinden dolayı Avrupa'nın beklediği ve istediği taahhüdü vermek zorunda kalmıştır. Uzun süre istişare edilen Meclis-i Hass-ı Vükela kurullarının sonuncusunda artık beklenen garanti verilmek durumunda kalınmıştır. *“Zât-ı Şevketsemât Hazret-i Şâhâne Düvel-i Fehime ile olan münâsebât-ı hâlisasının hüsn-i vikâyesiyle müveddet-i kâmile-i mütekâbilenin tezyîd ve istikrârı niyet-i mahsûsa-i dâ'imesindendir. Mürted olan Hristiyan'ın katl ve i'dâmı maddesi fîmâ-ba'd vukû'a getirilmemesine husûsuna dâ'ir esbâb-ı mü'essirenin icrâsına tarafl-ı Devlet-i Aliyye'den teşebbüsen ta'ahhüd olunur.”*³³ Canning 20 Mart 1844'te gerçekleşen bu gelişmeyi derhal Aberdeen'e rapor etmiş ve Avrupa Devletleri'nin baskısına dayanamayan Osmanlı

²⁹ BOA, İ..MSM. 63/1827.

³⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi, Mühimme Kalemi, (BOA, A.)DVN.MHM.) 1/22, (29 Z 1259 [20 Ocak 1844]).

³¹ Özçelik, “Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Meselesi)” 397-398.

³² Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010) 558-562.

³³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade, Mesail-i Mühimme, (BOA, İ..MSM.), 63/1830, (29 S 1260 [20 Mart 1844]).

Devleti'nin, mürted meselesi konusunda kendilerinden beklenen net kararı aldığını bildirmiştir.³⁴ Sultan Abdülmecid tarafından onaylanan deklarasyon şeklindeki metin, Avrupa devletleri elçilerine gönderilmiştir.³⁵ Ancak Canning problem çıkarmaya devam etmekte ve bizzat Sultan ile görüşmek istediğini Rauf Paşa'ya bildirmekteydi. Maksadının her ne kadar teşekkür etmek olduğunu bildirirse de aslında Canning meselenin çözümünü bir de Sultan'ın ağzından duymak istemekteydi. Rauf Paşa, talebi Sultan Abdülmecid'e ilemiş ve kabul gören Canning, huzura çıkmayı başarmıştı. Sultan tarafından ilgiyle karşılanan Canning, istediğini almıştı.³⁶ Canning, hatıralarında mürted meselesinin çözümü esnasında hiçbir Osmanlı devlet adamından yardım görmediğini bildirmekteydi.³⁷ Bu durum aslında Rauf ve Rıfat paşaların bu görüşmeyi hiç istemedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti açısından dini bir hükmün uygulanması olarak başlayan mürted meselesi, İngiliz elçisi Stratford Canning'in girişimleri ile Hristiyanların katledildiği uluslararası bir mesele haline dönüşmüştü. Rauf Paşa, elinden geldiği kadar Avrupa baskılarını bu olayın bir iç mesele ve bu durumun dini bir kural olduğunu belirterek savuşturmaya çalışmıştır. Ancak Bilecik ve Selanik'te gerçekleşen olaylar silsilesi Babiâli'nin elini zayıflatmıştı. Ayrıca İngiltere ve Fransa, başlangıçta yalnız kalmalarına rağmen daha sonra diğer Avrupa devletlerini de yanlarına almayı başarmışlardı. Bilhassa Rusya ve Avusturya, başlarda İngiltere'nin bu olaya tutumu sayesinde Osmanlı gayrimüslim halkı üzerinde üstünlük elde edeceğinden dolayı meseleye mesafeli kalmışlardır. Ancak olayların Müslüman-Hristiyan çekişmesi şeklinde algılanmaya başlaması ile istemeseler de Canning'in fikirlerini desteklemek durumunda kalmışlardır. Karşı cenahın bu denli güçlenmesi de Babiâli'nin elini ziyadesiyle zayıflatmıştır. Sonuç olarak mürted meselesi, Tanzimat Fermanı ile tüm tebaanın eşit hale getirilmesi hususunun bir uzantısı sayılabilecek şekilde Avrupa'nın istediği şekilde sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti, Avrupalıların beklediği garantiyi vermek durumunda kalmıştır. Olayın bu şekilde sonuçlanması, kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin artık yavaş yavaş uluslararası arenada kaybettiği gücün tezahü-

³⁴ Turgut Subaşı, "The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations (1843-1844)", *Middle Eastern Studies* 38, no. 2 (2002):23-24.

³⁵ BOA, İ.MSM. 63/1830; Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, (BOA, HR.SFR.3...), 8/25, (7 RA 1260 [26 Nisan 1844]).

³⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, (BOA, HR.SFR.3...), 10/36, (19 Z 1260 [30 Aralık 1844]).

³⁷ Özçelik, "Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Meselesi)" 423.

rüydü. Zira daha önce de uygulanan bu cezaya, Avrupalı devletler hiçbir zaman bu denli tepki gösterememişti.

Mürted meselesi, kısa ve orta vadede Osmanlı Devleti için büyük zararlar verecek meselelerin önünü açmıştır şeklinde de yorumlanabilir. İngiltere'nin bu başarısı, Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler gözünde İngiltere'nin itibarını yükseltmiştir. Ayrıca bu olaydan sonra Osmanlı gayrimüslim tebaası, diğer Avrupa devletlerinin de hepsinin odak noktası haline gelmiştir. Bunun dışında bu konuda İngilizlerin desteğini almış ve haklarını savunduğu Ermeniler, bundan sonra yaşanan her gelişmede İngiltere'nin kapısını çalabileceklerdi. İngiltere'nin en önemli gazetelerinden The Times'da bu olaydan sonra yazılan bir yazı ise, İngilizlerin olaya bakışını özetler nitelikteydi. "...medeniyetin barbarizme karşı kazandığı bir zafer olarak değerlendirilmeli. Osmanlı kendi başına Hristiyan devletlerle barışarak kapılarını medeniyete açmak için önemli bir adım atmıştır. Osmanlı Avrupa sistemine girmiştir, ayrıca kendi konumunu bizim hassasiyetimizi dikkate alarak değiştirme yolunda bir onur nişanına sahip olmuştur..."³⁸

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

- BOA, A.}DVN.MHM. (Bab-ı Asafi, Mühimme Kalemi).
BOA, HR.MKT. (Hariciye Nezareti, Mektubi Kalemi).
BOA, HR.SFR.3... (Hariciye Nezareti, Londra Sefareti).
BOA, İ..MSM. İrade, Mesail-i Mühimme).

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abadan, Yavuz. "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", *Tanzimat I*, 31-58. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999.
Akyıldız, Ali. "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 40. İstanbul: TDV Yay., 2011, 1-10.
Ardoğan, Recep. "Tarihsel Nedenler ve Teorik Sakıncalarıyla İslam'da İrtidatın Cezalandırılması", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, no. 26 (2015): 311-330.
Aydın, Şükrü. "Kur'an Açısından Dinden Dönme (İrtidat) ve Cezası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10, no. 57 (2017): 959-968.
Beroje, Sahip. "İslam Hukukunda İrtidat Cezasına Yeni Bir Yaklaşım", *İslami Araştırmalar* 17, no.4 (2004): 308-323.
Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzül-Furkân*, İstanbul: Server İletişim, 2008.
İnce, İrfan. "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* Cilt 35. İstanbul: TDV Yay., 2008, 88-91.
Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
Özcelik, Selahattin. "Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Meselesi)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11, (2000): 347-438.

³⁸ Subaşı, "Bir Osmanlı Ermeni'sinin İrtidat Olayı ve Avrupa Devletlerinin Tepkisi" 124-125.

- Sarıalioğlu, İrşat. "Stratford Canning'in İstanbul Büyükelçiliği (1841-1847)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- Subaşı, Turgut. "Bir Osmanlı Ermeni'sinin İrtitad Olayı ve Avrupa Devletlerinin Tepkisi", *Tarihte Türkler ve Ermeniler (Birlikte Yaşama Kültürü)* Cilt IV, 107-125, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.
- Subaşı, Turgut. "The Apostasy Question in the Context of Anglo-Ottoman Relations (1843-1844)", *Middle Eastern Studies*, Vol. 38, No. 2, April 2002, s. 1-34.
- Subaşı, Turgut. *Anglo-Ottoman Relations And The Reform Question In The Early Tanzimat Period 1839-1852: With Special Reference To Reforms Concerning Ottoman Non-Muslims*, Unpublished Doctoral Thesis, Faculty of Arts of the University of Birmingham, Birmingham 1995,
- Taner, Tahir. "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", *Tanzimat I*, 221-232, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1999.